

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ XO'JALIGI VAZIRLIGI
QISHLOQ XO'JALIGIDA BILIM VA INNOVATSIYALAR MILLIY
MARKAZI
DON VA DUKKAKLI EKINLAR ILMIY TADQIQOT INSTITUTI

“BOSHOQLI DON VA DUKKAKLI EKINLARNING
YANGI NAVLARINI PARVARISHLASHDA
ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINI
QO'LLASHNING ILMIY ASOSLARI VA
ISTIQBOLLARI” MAVZUSIDAGI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYASI MAQOLALAR
TO'PLAMI

2023-yil, 12 may

Andijon-2023 yil.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 oktyabrdagi PF-5853-son "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 3 fevraldagi PF-6159-sonli "Qishloq xo'jaligida bilim va innovatsiyalar tizimi xamda zamonaviy xizmatlar ko'rsatishni yanada rivojlantirish to'g'risida" gi Farmoni, Vazirlar Mahkamasining "Qishloq xo'jaligi ekinlarining yo'qolib ketish xavfi ostida bo'lgan noyob belgi va xususiyatlarga ega mahalliy navlarini qayta tiklash va ularning original urug'chiligini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 2020 yil 24 avgustdagi 504-son [qarori](#) ijrolarini ta'minlash yuzasidan Don va dukkakli ekinlar ilmiy-tadqiqot institutida 2023 yil 12 may kuni o'tkazilgan "Boshoqli don va dukkakli ekinlarning yangi navlarini parvarishlashda zamonaviy innovatsion texnologiyalarini qo'llashning ilmiy asoslari va istiqbollari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari matni bayon etilgan.

Respublika konferentsiya materiallari mamlakatimizning turli mintaqalarida Boshoqli don ekinlarini tabiatning global iqlim o'zgarishlariga chidamli, don hosildorligi va sifati yuqori bo'lgan navlarini yaratish va parvarishlashda zamonaviy intensiv texnologiyalarni qo'llash istiqbollari, dukkakli don, moyli va ozuqa ekinlar yangi navlarini yaratish va uning innovatsion resurstejamkor yetishtirish agrotexnologiyalarini ilmiy asoslari, boshoqli, dukkakli, moyli va ozuqa ekinlar innovatsion urug'chiligini hamda abiotik-biotik omillardan ximoyalashni takomillashtirish usullari bo'yicha bajarilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlari hamda yangi ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarishga bag'ishlangan.

Tashkiliy qo'mita:

Rais: A.M.To'rayev

Rais o'rinbosari: R.I.Siddiqov

A'zolari: S.Abduraxmonov, I.Xoshimov, F.Uzoqov, T.Raximov, I.Egamov, G'.Mo'ydinov.

Tahrir hay'ati: q.x.f.d., professor, Rossiya va Turon FA akademigi R.I.Siddiqov, q.x.f.d., professor S.Abduraxmonov, q.x.f.d., k.i.x. I.Xoshimov, q.x.f.d., k.i.x. I.Egamov, q.x.f.f.d., k.i.x. T.Raximov, q.x.f.n., k.i.x. A.Mo'minov, q.x.f.f.d. N.Yusupov, q.x.f.f.d., dotsent I.Abdullayev, q.x.f.f.d., dotsent M.Djo'rayev, Z.Yaqubov, Z.Yuldashev, I.Adashev, N.Karimov, X.Ashurov.

To'plamga kiritilgan materiallardagi ma'lumotlar to'g'riligi uchun mualliflar javobgardir. Ushbu to'plam maqola mualliflari tahriri ostida chop etildi.

To'plam Don va dukkakli ekinlar ilmiy tadqiqot institutining Ilmiy kengashining 2023 yil 26 apreldagi 6-sonli yig'ilish qaroriga asosan chop etildi.

TAKRORIY EKINDA SHIRIN MAKKAJO'XORI O'SISHI, RIVOJLANISHI VA HOSILDORLIGI

Raxmatov Idrok Ilxomovich - tayanch doktorant.

Buxoro davlat universiteti,

Annotatsiya: Ushbu maqolada shirin makkajo'xorinining nav va duragaylarini Buxoro viloyatining tuproq iqlim sharoitida takroriy ekin sifatida yetishtirilganda o'sishi, rivojlanishi va hosildorligi bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Sabzavot (shirin) makkajo'xori, nav, geterozisli duragay, Davlat reestri, makkajo'xori doni, sut pishish davri, ro'vagi, asosiy ekin, o'suv davri, o'simlik bo'yi, yon poyalar soni, birinchi so'ta joylashish balandligi, bir tupdagi so'ta soni, so'ta vazni, hosildorlik.

Аннотация: В статье приведены данные по росту, развитию и урожайности сортов и гибридов кукурузы при выращивание в качестве повторной культуры в почвенно-климатических условиях Бухарской области.

Ключевые слова: овощная (сладкая) кукуруза, сорт, гетерозисный гибрид, Государственный реестр, зерно кукурузы, период молочной спелости, метелка, основной посев, период вегетации, рост растения, количество боковых стеблей, высота расположения первого початка, количество початков в одном кусте, масса початка, урожайность.

Annotation: The article presents data on the growth, development and productivity of corn varieties and hybrids when grown as a re-crop in the soil and climatic conditions of the Bukhara region.

Key words: vegetable (sweet) corn, sort, heterosis mix, State Register, corn grain, period of milk ripeness, panicle, main crop, growing period, plant growth, number of side stems, height of the first cob, number of ears in one bush, cob weight, yield.

Kirish. Shirin makkajo'xori dunyo ziroatchiligida muhim ahamiyatga ega bo'lgan qadimgi ekinlardan biri hisoblanadi. Uning hamma qismlari, ayniqsa doni muhim xo'jalik ahamiyatga ega mahsulot bo'lib, tarkibida oqsil, uglevod, yog' va vitaminlarga boy bo'lganligi sababli oziq - ovqat sanoatida qimmatli xom ashyo sifatida keng foydalaniladi. Shirin makkajo'xori tarkibida 4-17 % oqsil, 12-30 % kraxmal, 5-17 % qand, 1,2-1,9 % moy, 19-24 % uglevod, 10-23 % dekstrin saqlashi aniqlangan. Shirin makkajo'xori doni energetik kaloriyasi miqdori bo'yicha sabzavotlar ichida birinchi o'rinda turadi, uning bir kilogramm donida 857, ko'k no'xatda 323, gul karamda 332 kaloriya mavjud. Shirin makkajo'xori so'tasi dumbul vaqtida konservalangan, qaynatilgan holda, ba'zan qo'raga ko'mib iste'mol qilinadi.

Tadqiqot joyi, ob'yekti va uslublari. Dala tajribalari Buxoro viloyati, Buxoro tumanidagi fermer xo'jaliklarining eskidan so'g'oriladigan tuproqlari sharoitida o'tkazildi. Tajribalarda shirin makkajo'xorining 12 ta nav va duragaylari **takroriy ekin sifatida yetishtirildi. Buxoro viloyatining tuproq iqlimi sharoitiga mosligi**

bo'yicha Mazza, Zamin, navlari, Megaton F₁, Union F₁ duragaylari ajratildi. Ajratilgan nav va duragaylar maqbul ekish muddatlari hamda maqbul ekish sxemalarida o'stirilib **o'simliklarning o'sishi, rivojlanishi, hosildorligi, hosilning sifat ko'rsatkichlari baholandi.**

Tajriba natijalari. Tajribalarimizda shirin makkajo'xorining 2 ta nav hamda 2 ta duragayi 3 ta muddatda (25.06; 05.07; 15.07;) va 6 ta ekish sxemasida (60x20; 60x25; 60x30; 70x20; 70x25; 70x30;) o'stirilib maqbul ekish muddati (05.07) va maqbul ekish sxemasi (60x30; 70x25;) belgilandi. Shirin makkajo'xorining nav va duragaylari takroriy ekinda 5 iyul muddatda ekilganda unib chiqishi 7 - 8 kunni tashkil etdi.

Nisbatan erta unib chiqish Zamin navi va Union F₁ duragayida qayd etildi. O'simliklarda chinbarglar hosil qilish dastlab Zamin, Mazza, Union F₁, kabilarda, so'ngra Megaton F₁ duragayida kuzatildi.

Tajribada o'simliklarning ro'vaklashi 5-8 avgust kunlar qayd etidi. Ekish muddati va ekish sxemasining o'zgarishi ro'vaklash jarayoniga sezilarli ta'sir qildi. Shuningdek ekish sxemasi qisqargan sayin shirin makkajo'xori o'simliklarida ro'vaklash davri ham tezlashganligi kuzatildi. Shuning bilan bir qatorda so'talarning shakllanishiga ham ekish sxemasining ta'siri kuzatilib ekish sxemalari qisqarganda yoki o'simliklar tig'iz qilib ekilganda shirin makkajo'xori nav va duragaylari o'simliklarida ikkinchi va uchinchi so'talar to'liq shakllanmay qolganligi qayd etildi. Shirin makkajo'xori nav va duragaylarini takroriy ekinda 60x30 va 70x25 sm sxemada o'stirilganda so'ta uzunligi 24,1 - 26,2; 24,4 - 26,8 sm ni, so'ta diametri 4,9 - 5,8; 5,0 - 5,9 sm ni, so'ta aylanasidagi don qatorlar soni 15,7 - 21,2; 15,8 - 22,1 qatorni, so'taning bir qatoridagi donlar soni 38,7 - 46,2; 39,0 - 46,9 donadan iborat bo'ldi.

Shirin makkajo'xori nav va duragaylari takroriy ekin sifatida yetishtirilganda bir dona so'taning ho'l vazni 327,6 - 363,0 grammgacha qayd etildi. So'taning sut - mum pishish davridagi ho'l don chiqmi Mazza navida 247,8 - 251,0 gramm, Zamin navida 255,5 - 263,7 gramm, Union F₁ duragayida 282,1 - 283,5 gramm, Megaton F₁ duragayida esa 255,3 - 255,7 grammni tashkil qildi.

Buxoro viloyati tuproq iqlim-sharoitida shirin makkajo'xorining nav va duragaylari takroriy ekin sifatida o'stirilganda maqbul ekish muddatlarini va maqbul sxemalarini to'g'ri tanlash hisobiga yuqori so'ta hosili yetishtirish imkoniyati yaratilar ekan. Shuningdek Zamin navida 10,4 - 11,2 tonna, Mazza navida 10,1 - 10,7 tonna, Megaton F₁ duragayida 12,6 - 13,5 tonna, Union F₁ duragayida 13,6 - 14,4 tonnani eng yuqori so'ta hosili olindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki shirin makkajo'xori Zamin, Mazza, Megaton F₁, Union F₁ kabi nav va duragaylarini Buxoro viloyati tuproq iqlim sharoitida takroriy ekinda 60x30 va 70x25 sm sxemalarda 5 iyul muddatida yetishtirish har gektar yerdan 10,1-14,4 tonnagacha so'ta hosili yetishtirishni ta'minladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Остонакулов Т.Э., Бурхонов Ш.О., Нарзиева С.Х.Ширин маккажўхори. Монография. Т., 2007. 118 бет.
2. Сапарниязов И.А. Возделывание сортов и гибридов сахарной кукурузы как основной культуры в Каракалпакстане. Журнал «Овощи России» - Москва, 2022 - №3. – С. 5–10.
3. Санаев С.Т., Сапарниязов И.А., Бектурсынов А.Б. Выращивание овощной (сладкой) кукурузы на разных материалах мульчирования. Журнал «Овощи России» - Москва, 2023 - №1. – С. 54–59.

UO‘T 502/504:635.655

O‘SIMLIK OQSILI MUAMMOSINI HAL QILISHDA DUKKAKLI EKINLARNING AHAMIYATI

Masharipov MuzaffarXudayberganovich

DDEITI Xorazm ilmiy tajriba stansiyasi

E-mail: umaro.au@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘simlik oqsili muammosini hal qilishda dukkakli o‘simliklardan biri bo‘lgan soya ekinining ahamiyati haqida so‘z yuritilgan. O‘simlik oqsili oziq-ovqat xavfsizligi muammosini echishda muhim hayotiy ahamiyatga ega bo‘lib, ulardan olinadigan oqsil esa strategik xom ashyoga aylanmoqda. SHu sababdan hozirgi kunda oqsil tanqisligini bartaraf etishda soya katta ahamiyat kasb etmoqda.

Kalit so‘zlar. Oziq-ovqat xavfsizligi muammosi, o‘simlik oqsili, dukkakli o‘simliklar, soya ekini, tuproq unumdorligi, o‘simlik yog‘i.

Аннотация. В данной статье обсуждается потенциал сои, одной из бобовых культур, в решении проблемы растительного белка. Растительный белок имеет жизненно важное значение в решении проблемы продовольственной безопасности, а белок, получаемый из них, становится стратегическим сырьем. По этой причине бобовые культуры в настоящее время приобретают большое значение в устранении дефицита белка.

Ключевые слова. Проблема продовольственной безопасности, растительный белок, бобовые культуры, плодородие почвы, растительное масло.

Annotation. This article discusses the potential of soybean, a legume, to solve the problem of vegetable protein. Vegetable protein is vital in solving the problem of food security, and the protein obtained from them is becoming a strategic raw material. For this reason, legumes are now gaining importance in eliminating protein deficiencies.

Keywords. Food security problem, vegetable protein, legumes, soil fertility, vegetable oil.

Ma'lumki, dukkakli ekinlar qishloq xo'jaligi hamda agrar sektori ishlab chiqarishining zarur va muhim bo'g'ini hisoblanadi. Dukkakli ekinlar urug'idagi oqsil miqdori bug'doy va arpa kabi donli ekinlarga nisbatan 2-3 barobar ko'p va